

بررسی وضعیت موجود ترویج

در عرصه‌های مرتعی کشور

○ مهندس امیر حسین علی بیگی

● چکیده

بررسی وضعیت کنونی ترویج در منابع طبیعی تجدید شونده و به ویژه در عرصه‌های مرتعی که مساحت وسیعی از سطح کشور را به خود اختصاص داده است، در شناخت نارساییها و مسائل و همچنین ارائه راه‌حلهایی کاربردی، جهت رفع آنها و بهبود اوضاع موجود، بسیار با اهمیت جلوه می‌کند. ارائه فعالیت‌های ترویجی در مراتع، عمدتاً بر عهده دفتر ترویج و مشارکت مردمی سازمان جنگلها و مراتع کشور و به صورت برگزاری کلاسهای کوتاه مدت ترویجی، چاپ نشریات ترویجی و ... است. از عمده‌ترین مشکلات موجود سد راه ارائه بهتر فعالیت‌های ترویجی در بخش مراتع، نبود ارتباط رسمی بین تحقیق و ترویج و همچنین، کمبود یا عدم تحقیقات لازم در زمینه‌های ترویجی در بخش مراتع است. از راه‌حلهای رفع نابسامانیها، و تعیین دقیق نیازهای آموزشی و ترویجی بهره‌برداران و برنامه‌ریزی جهت برطرف کردن آنها، تشکیل ستادی متشکل از کارشناسان زبده ترویجی و متخصصان مرتعداری است که از طریق مشاهده و بررسیهای میدانی در عرصه‌های مرتعی، بتوانند نظامی منطقی و واقعی، برای ترویج مراتع تدوین نمایند.

● مقدمه

امروزه، افزایش ناموزون رشد جمعیت، بیش از هر زمان دیگر، محیط زیست را محدود کرده است و یکی از مهمترین عوامل تخریب و تهدید منابع طبیعی و به ویژه مراتع، محسوب می‌شود. از این رو جهت حفظ، احیاء و توسعه بهره‌برداری از مراتع کشور و جلوگیری از تخریب بیش از حد این ثروت عظیم خدادادی توسط بهره‌برداران، باید آنها را با فرهنگ منابع طبیعی آشنا نمود و تا حد امکان، فعالیت‌های احیایی و اصلاحی را توسط آنان انجام داد. تنها به مدد این شیوه است که: تجدید حیات مراتع، امری به وقوع پیوستنی است و در عین حال، افزایش سطح تولید بهبود و زندگی بهره‌برداران را نیز، در پی دارد.

چرای بیش از حد و بی موقع دامها و نیز به زیر کشت بردن مراتع در سالهای متمادی توسط کشاورزان، باعث از بین بردن پوشش زنده خاک و در نهایت، کاهش حاصلخیزی آن و پرا شدن مخازن سدها و ... گشته و خرابی اوضاع اقتصادی و اجتماعی کشور را سبب شده است. با توجه به این که عامل اصلی تخریب مراتع، عدم آگاهی انسان، نسبت به اهمیت و طرق استفاده بهینه و احیاء مراتع می‌باشد، پس تلاش جهت آگاهی افراد و اجرای برنامه‌های

آموزشی - ترویجی برای آنها، امری ضروری است.

با عنایت به تفاسیر فوق، هدف از تدوین این مقاله، افزایش سطح دانش خوانندگان و آشنایی آنها با وضعیت موجود ترویج در عرصه‌های مرتعی است. در این نوشته، سعی می‌شود تا با جمع‌آوری اطلاعات از منابع مکتوب و مصاحبه با دست‌اندرکاران ذی ربط، تاریخچه ترویج مراتع در گذشته و حال و وضعیت موجود آن بررسی شود. در ادامه، نحوه ارتباط تحقیق و ترویج در عرصه‌های مرتعی، مشخص و مشکلات، مسائل و نیازهای موجود در راه پیشبرد فعالیت‌های ترویجی و عناوین فعالیت‌های برنامه پنجساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در امر ترویج و مشارکت مردمی منابع طبیعی ذکر می‌شود. در بخش پایانی، خلاصه‌ای از موارد مذکور به همراه نتیجه‌گیری از مطالب مندرج، و ارائه پیشنهادهایی در راستای بهبود اوضاع موجود و رفع کاستیها ذکر می‌شود.

● تاریخچه ترویج منابع طبیعی در گذشته و حال

در سالهای پیش از انقلاب اسلامی، فعالیت ترویج منابع طبیعی، به صورت رسمی وجود نداشت. بدین معنی که: زمانی که وزارت منابع طبیعی به وجود

آمد، توسط اداره کل روابط عمومی و امور بین‌الملل آن وزارت، فعالیتهای نشر و انتشار بوستر، گزارش اخبار و رویدادهای مربوط به روز درختکاری و غیره، انجام می‌گرفت.

در سال ۱۳۵۹ کمیته نشر و تبلیغات، در سازمان جنگلها و مراتع تأسیس شد و تلاشهایی در جهت تهیه عکس و فیلمهای تلویزیونی و توزیع نشریات ترویجی صورت گرفت و به تدریج، اهمیت و ارزش فعالیتهای ترویجی روز به روز آشکار تر شد.

سازمان جنگلها و مراتع، برای اولین بار در سال ۱۳۶۳، دفتر بازرگانی و مشارکت مردمی را راه‌اندازی نمود و اقدامات اولیه در جهت جذب همکاریهای عمومی در اجرای طرحهای مختلف سازمان آغاز شد. در سال ۱۳۶۶، معاونت آموزش و ترویج در سازمان جنگلها و مراتع تشکیل شد و کمیته نشر و تبلیغات، تحت نظر آن معاونت فعالیت می‌کرد. تشکیلات مذکور در سالهای ۶۷ و ۶۸ مورد تجدید نظر قرار گرفت و کمیته نشر و تبلیغات به اداره کل و روابط عمومی و عنوان ترویج به دفتر آموزش سازمان اضافه شد.

بدین ترتیب، دفتر آموزش و ترویج، زیر نظر معاونت آموزش و ترویج، فعالیت خود را منحصراً در مورد آموزش، توسط کارشناسان دفتر ستادی، به اجرا می‌گذاشت.

پس از الحاق سازمان جنگلها و مراتع به وزارت جهادسازندگی در سال ۱۳۶۸، با توجه به تجارب مفید وزارت درباره استفاده بهینه از توان مردم در اجرای طرحهای مشارکتی، نسبت به تقویت و تجهیز بیشتر معاونت ترویج و آموزش اقدام نمود و برنامه‌های خاصی را، در جهت گسترش فعالیتهای آموزشی و ترویجی مناسب در زمینه‌های مختلف تدوین و اجرا نمود.

در سال ۱۳۷۰، ترویج از دفتر آموزش و ترویج منتزع شد و دفتر مستقل ترویج، در سازمان جنگلها و مراتع به وجود آمد. در اواخر سال ۱۳۷۰، دفاتر ترویج و مشارکت مردمی سازمان، به یک دفتر به نام دفتر ترویج و مشارکتهای مردمی تغییر نام یافت (۱۰ ص ۶ - ۳).

● وضعیت موجود ترویج در بخش مراتع

جایگاه ویژه آموزش و ترویج و اهمیت آن در پیشبرد اهداف کیفی منابع طبیعی، قابل انکار نیست. لکن، تاکنون به معنای واقعی، به آن توجه نشده است. لذا، ضرورت وجودی و روند ارتقای فکری تولیدکنندگان و بهره‌برداران مراتع، از ضروری‌ترین نیازها و اقدامات اولیه در برنامه پنجساله دوم به شمار می‌آید. زیرا، حل این مشکل و بهبود وضعیت آن، نگرش عمیق و جدی و اصولی به آموزش و ترویج را طلب می‌نماید. از سوی دیگر، فقدان آگاهیهای عمومی لازم درباره جایگاه واقعی این منبع ارزشمند، موجب ناهماهنگی بین واحدهای مختلف تحقیقی، آموزشی و ترویجی شده است. اگر چه، آموزش و ترویج، نقش هدایت‌کننده برای انتقال یافته‌های علمی و نتایج تحقیقی و اشاعه آن در سطوح کاربردی و اجرایی داشته است، اما متأسفانه، حضور بسیار کم‌رنگ آموزش و ترویج در برنامه پنجساله اول و از طرفی، ضرورت حفظ، احیاء و بهره‌برداری صحیح و

اصولی از مراتع، به توجه و حمایت جدی نیازمند است. " خلاصه‌ای از فعالیتهای ترویجی و مشارکت مردمی که اداره ترویج سازمان جنگلها و مراتع در سالهای ۷۳ - ۱۳۷۰ انجام داده در جداول صفحات بعد آمده است. (۴، ص ص ۲۴ - ۱۲).

روشهای ترویجی که سازمان جنگلها و مراتع اجرا کرده است، به قرار زیر می‌باشد:

- ملاقات در عرصه‌های جنگلی و مرتعی با بهره‌برداران.

- پخش برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی جهت بهره‌برداران و سایر اقشار جامعه.

با توجه به سهولت دستیابی به رادیو توسط عشایر کوچرو و روستاییان کشور و قابل استفاده بودن آن در حین کارهای صحرایی، با استفاده از برنامه‌های موجود رادیو و همچنین تنظیم برنامه‌های خاص منابع طبیعی در طول سال، از طریق موافقت مدیریت صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، نسبت به ارائه و پخش آن جهت آگاهی بهره‌برداران به طور خاص و کلیه احاد ملت به طور عام اقدام می‌شود.

- نمایش تأثر، فیلم، فیلم استریپ، عکس و اسلایدهای آموزشی - ترویجی جهت بهره‌برداران. اجرای برنامه‌های سمعی - بصری و نمایش فیلم، یکی از روشهای مناسب جهت ارائه برنامه‌های آموزشی - ترویجی است. سازمان جنگلها و مراتع کشور، با استفاده از متون علمی و مقاله‌های ارائه شده در زمینه منابع طبیعی و تبدیل آنها به نمایشنامه و فیلم (مثلاً فیلم سینمایی منابع طبیعی که در طول هفته منابع طبیعی به نمایش درآمد) و همچنین تهیه فیلم استریپ، اسلاید و عکس، برنامه‌های آموزشی خود را بهبود می‌بخشد.

به منظور استفاده عشاری و دامداران، فیلمهای ویدیویی تهیه شده است. سازمان جنگلها و مراتع نیز، هر ساله، استانها را در جهت تجهیز تکنولوژی آموزشی، تقویت می‌نماید؛ لکن امکانات موجود، پاسخگوی نیاز عرصه‌های وسیع مرتعی و کثرت بهره‌برداران نیست و در این زمینه، باید فکر چاره‌ای اساسی بود.

- احداث نمایشگاه ترویجی، جهت بهره‌برداران و سایر اقشار جامعه.

برگزاری نمایشگاهها، فرصتی است تا با ارائه دستاوردهای حاصل از مراتع و جنگلها، اذهان ملت را نسبت به اثرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این بخش عظیم، روشن و بسیاری از مسائل و دیدگاههای شرکت‌کنندگان را جهت بررسی و انجام تحقیقات لازم جمع‌آوری نمود. یکی از این موارد، در نمایشگاه دهه مبارک فجر است که سازمان جنگلها و مراتع نیز، غرفه‌ای را با تلاش و پیگیری و مدد کلیه دست‌اندرکاران برپا می‌نماید. در استانها نیز نمایشگاه برگزار می‌شود. مثلاً، در استان چهارمحال و بختیاری از طریق تهیه ماکت از مجموعه فعالیت‌های مرتعداری و نمایش انواعی از محصولات فرعی تولیدی مراتع و بذور مختلف مرتعی و نصب پلاکارده، شعار و ارائه آمار از میزان تخریب و روشهای احیا و توسعه مراتع با نمایش عکس، نمایشگاه با شکوهی برگزار می‌شود (ص ۶۸ - ۶۱).

- احداث و نصب تابلوهای ترویجی در جاده‌های اصلی و فرعی و عرصه‌های احیایی و اصلاحی.

- گردشهای دسته جمعی آموزشی - ترویجی برای

بهره‌برداران از مراتع.

- برگزاری مسابقات ترویجی.

یکی از این مسابقات، مسابقه انشانویسی توسط دانش‌آموزان سراسر کشور، با هماهنگی آموزش و پرورش در سه مقطع تحصیلی در هفته منابع طبیعی است. مسابقه دیگری نیز، تحت عنوان مسابقه سراسری منابع طبیعی، برای سطوح مختلف جامعه برگزار می‌شود.

دفتر روابط عمومی سازمان جنگلها و مراتع، مسئولیت پیگیری مسابقه‌ای را به نام مسابقه تهیه و ارائه روزنامه دیواری مدارس زیر عهده دارد. هدف از ارائه این مسابقه تشویق دانش‌آموزان به کار مشترک با منابع طبیعی و افزایش اطلاعات آنان است. مسابقه دیگری هم به نام مسابقه عکس با عنوان طبیعت از چشم من، وجود دارد، که پس از انتخاب عکسهای نمونه به برندگان، جوایزی اهدا می‌شود.

● جدول خلاصه فعالیت‌های ترویجی و مشارکت مردمی سال ۱۳۷۰

ردیف	شرح نوع فعالیت	مخاطبین	حجم کار
۱	کلاسهای کوتاه مدت ترویجی - آموزشی	روستاییان، جنگل نشینان، عشاری، مرتعداران	۵۲۸۳۳ نفر روز
۲	چاپ کتب و نشریات ترویجی - آموزشی	روستاییان، جنگل نشینان، عشاری، مرتعداران	۳۶ مورد و ۱۶۱۷ صفحه
۳	تولید فیلمها و اسلایدهای ترویجی و آموزشی	برای جنگل نشینان	۱۴ مورد و ۶۷۲ دقیقه
۴	جمع‌آوری بذور مرتعی	توسط روستاییان، عشاری و مرتعداران	۷۸۰ تن
۵	بوته‌کاری، ذخیره نرولات، کودپاشی، بذریاشی، کپه کاری، کشت مستقیم، فرق مراتع	توسط روستاییان، عشاری و مرتعداران	۲۱۷۳۳۰ هکتار
۶	تولید نهال مرتعی	توسط روستاییان، عشاری و مرتعداران	۲۳۲۱۰۰۰ اصله
۷	جنگلکاری	توسط روستاییان، عشاری و مرتعداران	۲۹۷۴ هکتار
۸	تولید نهال جنگلی	توسط روستاییان، جنگل نشینان	۶۰۰۰۰ اصله

● مأخذ: منبع شماره ۴ ص ۳۳ - ۱۲

● جدول خلاصه فعالیت‌های ترویجی و مشارکت مردمی سال ۱۳۷۱

ردیف	شرح نوع فعالیت	مخاطبین	حجم کار
۱	کلاسهای کوتاه مدت ترویجی آموزشی	روستاییان، جنگل نشینان، عشاری، مرتعداران	۱۱۷۷۵۰ نفر روز
۲	چاپ کتب و نشریات ترویجی آموزشی	روستاییان، عشاری، مرتعداران جنگل نشینان	۲۵ مورد و ۱۵۲۵۹ صفحه
۳	تولید فیلمها و اسلایدهای ترویجی و آموزشی	برای روستاییان، عشاری، مرتعداران و جنگل نشینان	۷۲ مورد و ۱۷۱۲ دقیقه
۴	احداث انبشخور دامی	توسط دامداران مرتعدار	۸۲۲ دستگاه
۵	ذخیره نرولات، بوته‌کاری کودپاشی، بذریاشی، کپه کاری، کشت مستقیم و فرق	توسط دامداران مرتعدار	۱۸۷۳۳۰ هکتار
۶	کشت علوفه در دیم‌زراعت کپه‌زاده	توسط دامداران	۲۳۶۶۶ هکتار
۷	کشت تلفیقی (علوفه با چوب)	توسط روستاییان، جنگل نشینان و مرتعداران	۱۲۶۹ هکتار
۸	جنگلکاری	توسط جنگل نشینان، روستاییان	۳۳۸۰ هکتار
۹	تولید نهال جنگلی	توسط جنگل نشینان، روستاییان و مرتعداران	۵۵۸۸۰۰۷ اصله

● مأخذ: منبع شماره ۴ ص ۳۳ - ۱۲

- تولید پوسته، شعار، پلاکاره، بروشورها و نشریات ترویجی جهت بهره‌برداران و سایر اقشار جامعه.

به منظور اشاعه فرهنگ منابع طبیعی و ارائه بهترین اطلاعات و هشدارها در کلیه زمینه‌های حفظ، احیاء و توسعه بهره‌برداری از مراتع، از پوسته، بروشور و نشریات ترویجی و همچنین از عناوین مهم سخنرانیه‌ها و مطالب مختصر و جالب توجه استفاده می‌شود که تحت عنوان شعار، نظر همگان را جلب می‌کند.

نمونه‌ای از موارد مورد نظر، عبارت است از:

* به نزد من، شکستن شاخه‌ای از درخت مانند شکستن بال فرشتگان است (حضرت محمد ص).

* من اگر نهالی در دست داشته باشم و موقع نماز فرا رسیده باشد، ترجیح می‌دهم، اول نهال را بکارم و سپس نماز بگذارم (رسول اکرم ص).

* فرهنگ منابع طبیعی باید به معارف عمومی تبدیل شود (رهبر معظم انقلاب اسلامی).

* مرتع، دایه بی‌مزد انسان و حافظ عفت خاک. - تهیه داستانهای ترویجی برای دانش‌آموزان و نوجوانان.

دفتر ترویج منابع طبیعی وابسته به معاونت ترویج و مشارکت مردمی جهادسازندگی نیز، در زمینه ترویج مراتع، فعالیتهایی انجام داده است. یکی از مهمترین آنها، پروژه آموزش عمومی بهره‌برداران منابع طبیعی است که اخیراً، مورد تصویب قرار گرفته است. اهداف کیفی، کمی و آموزشی این پروژه، در ذیل آورده می‌شود:

اهداف کیفی

۱ - جلوگیری از روند رو به رشد تخریب منابع طبیعی و حوزه‌های آبخیز

۲ - حفاظت و حراست از منابع طبیعی و حوزه‌های آبخیز، به عنوان سرمایه حیات کشور

۳ - احیای عرصه‌های تخریب شده منابع طبیعی و حوزه‌های آبخیز

۴ - بهره‌برداری اصولی از منابع طبیعی و حوزه‌های آبخیز

اهداف کمی

۱ - برگزاری شش هزار کلاس آموزشی - ترویجی سه روزه

۲ - برگزاری سه هزار دوره جلسات توجیهی یک روزه

۳ - برگزاری ۵۴ گردهمایی آموزشی - ترویجی

۴ - برگزاری دو دوره مسابقات ترویجی ملی و ۵۴ دوره مسابقات استانی

۵ - تهیه برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی، در زمینه جنگل، مرتع و آبخیز به ترتیب ۱۳۵۰ و ۳۲۴ برنامه ۳۰ دقیقه‌ای (۶۵۷ ساعت برنامه رادیویی و ۱۶۴ ساعت برنامه تلویزیونی)

۶ - برگزاری ۴۰ مورد جشن ییلاق و قشلاق

۷ - ایجاد صد قطعه شاهد به مساحت یکصد هکتار

۸ - بازدیدهای آموزشی - ترویجی، دو مورد خارج از کشور و ۱۲۵۰ مورد داخل کشور

۹ - برگزاری ۵۰۰ نمایشگاه ترویجی

۱۰ - تهیه و چاپ پوسته - کتب و نشریات ترویجی - عکسهای ترویجی و نشریات تک‌برگی، به ترتیب به تعداد ۶ هزار - ۱۰۰ هزار و ۲۵۰۰ و ۵۰۰ هزار برگ.

۱۱ - تهیه فیلمهای آموزشی - ترویجی ۱۳۵ حلقه ۱۶ میلیمتری

اهداف آموزشی

۱ - افزایش آگاهی بهره‌برداران، نسبت به روشهای حفظ و احیای منابع طبیعی و حوزه‌های آبخیز

۲ - افزایش آگاهی بهره‌برداران، نسبت به طرحهای مشارکتی منابع طبیعی و حوزه‌های آبخیز

۳ - افزایش آگاهی بهره‌برداران، نسبت به شناخت عوامل تخریب منابع طبیعی و حوزه‌های آبخیز

۴ - افزایش آگاهی بهره‌برداری، نسبت به روشهای اصولی بهره‌برداران از منابع طبیعی و حوزه‌های آبخیز

۵ - افزایش آگاهی بهره‌برداران، نسبت به روشهای اصولی بهره‌برداران از منابع طبیعی و حوزه‌های آبخیز

۶ - افزایش آگاهی بهره‌برداران، نسبت به روشهای اصولی بهره‌برداران از منابع طبیعی و حوزه‌های آبخیز

وضعیت ارتباط تحقیقات مربوط به مراتع با قسمت ترویج در این بخش

بر مبنای گفته رزاقی - معاون سازمان جنگلها و مراتع کشور - بین بخش ترویج سازمان جنگلها و مراتع، با مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، هیچ‌گونه ارتباطی - ندارد (۳).

طی مصاحبه‌ای که با نمازی - رئیس بخش تحقیقات منابع طبیعی استان خوزستان - انجام گرفت، ایشان در مورد ارتباط بین بخش ترویج و تحقیق، اظهار داشتند که بخش ترویج منابع طبیعی، هیچ‌گونه اطلاعی از نتایج کارهای تحقیقی بخش تحقیقات ندارد و ارتباط بسیار ناچیز است. ایشان در ادامه، به برنامه معاونت آموزش و تحقیقات وزارت جهادسازندگی، اشاره کرد، مبنی بر این‌که: نتایج تحقیقات، جهت استفاده بهینه در بخش اجرا، به معاونت مذکور ارسال می‌شود.

وی ایجاد ارتباط متقابل بین ترویج و تحقیقات جنگلها و مراتع را یک ضرورت دانست و آن را به صورت یک نیاز محسوس از طرف بخش تحقیقات مطرح کرد (۸).

در گفتگویی که بر همین اساس با توکلی - معاون پژوهشی مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور و رییس کمیته فنی شورای پژوهشی مؤسسه - انجام شد، نبود ارتباط بین ترویج و تحقیق در جنگل و مرتع مطرح شد. ایشان اظهار داشتند: ارتباط در حد صفر است و تاکنون به هیچ طریقی و از هیچ کانالی، این دو بخش به هم نپیوسته‌اند.

مقام مذکور، ایجاد ارتباطی رسمی، بین قسمت ترویج و تحقیقات جنگل و مرتع را، یک نیاز مبرم دانست و اظهار داشت: هدف عمده اجرای کارهای تحقیقاتی، اشاعه نوآوریها در بین بهره‌برداران، جهت توسعه بهره‌برداری از جنگلها و مراتع است و این هدف حاصل نمی‌شود، مگر با ایجاد ارتباطی دو سویه، رسمی و سازمان‌بندی شده، بین بخش ترویج منابع طبیعی با تحقیقات (۱).

مشکلات، مسائل و نیازهای موجود، در راه پیشبرد فعالیتهای ترویجی در بخش منابع طبیعی

از آنجایی که، ترویج منابع طبیعی، سابقه دیرینه‌ای ندارد، مسلماً در برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های آموزشی با مشکلات و نارساییهای روبرو خواهد بود که تلاش درجهت رفع آنها، دسترسی سریعتر به اهداف مورد نظر را، ممکن خواهد کرد.

از نارساییهای موجود در این زمینه، کمبود وسایل سمعی - بصری است. از مشکلات دیگر، در پیشبرد

فعالیت‌های ترویجی، نبود ارتباط منسجم و رسمی بین تحقیق و ترویج در بخش منابع طبیعی است. این عدم رابطه و هماهنگی به طور مسلم، منجر به دوباره کاری‌هایی می‌شود که چیزی به جز اتلاف وقت و هزینه در پی ندارد.

در مصاحبه‌ای که با صادقی‌گرمارودی، انجام شد، ایشان موارد ذیل را به عنوان سد راه فعالیت‌های ترویجی در بخش جنگل و مرتع متذکر شد (۷).

۱. کمبود شدید پرسنل تخصصی در ترویج جنگل و مرتع، اعم از کاردان و کارشناس.

۲. عدم توجه و شناخت مسئولین ذی‌ربط، نسبت به اهمیت ترویج و آموزش در بخش جنگل و مرتع.

۳. نبود تشکیلات مصوب برای ترویج در سازمان جنگلها و مراتع.

۴. کمبود امکانات، تسهیلات بانکی و وسیله نقلیه جهت طرح‌های مشارکت مردمی.

۵. عدم معرفی نقش و اهمیت منابع طبیعی و گنجانده نشدن مطالب و موضوعات مربوط به این بخش، در کتب درسی مدارس.

۶. نبود رشته ترویج و آموزش در سطح دانشگاه در بخش منابع طبیعی.

۷. پایین بودن سطح سواد بهره‌برداران حاضر در عرصه‌های مرتعی، که سبب رکود فعالیت‌های آموزشی و ترویجی می‌شود.

۸. تعداد دامداران در عرصه‌های مرتعی و عدم تعادل دام و ظرفیت مرتع، به طوری که تعداد دام چهار برابر ظرفیت مرتع است. این مسأله یکی از عمده‌ترین مشکلات در اجرای فعالیت‌های آموزشی و ترویجی است.

درخشان (۲، صص ۱۳ - ۱۰)، مسائل و مشکلات مرتبط بر ترویج منابع طبیعی را به کوه یخ تشبیه کرده است. مشخصه کوه یخ آن است که، آنچه از کوه یخ به چشم می‌خورد، فقط قسمت کوچکی از حجم واقعی آن است و قسمت اعظم آن در زیر آب واقع است.

"مشکلات ملموس در بخش ترویج مراتع، عبارتند است از: کمبود بودجه و کمبود امکانات. لکن، مشکلاتی در این قسمت وجود دارد که می‌توان، آنها را مشکلات غیر قابل رویت ترویج لقب داد. اینها

عبارتنداز:

(۱) نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی: در صورت وجود چنین مسأله مهمی، احساس مسئولیت نسبت به جامعه و نسبت به طبیعت، جای خود را به احساس بی‌تفاوتی و عدم مسئولیت می‌دهد. در چنین وضعیتی، آموزش‌های ترویجی اگر بی‌اثر نباشد، مطمئناً کم‌اثر خواهد بود. هرم نیازهای مزلو (Maslow)، بیانگر این مسأله است که انسان تا زمانی که نیازهای مادی خود را حل نکرده است، به نیازهای دیگر، پاسخ نخواهد داد.

(۲) نبود برنامه‌ریزی، سازماندهی و نظارت: یکی از آفاتی که نظام ترویج کشور، به طور اعم به آن مبتلا است، عدم برنامه‌ریزی صحیح و علمی در تمام زمینه‌های ترویجی است که ترویج مراتع نیز، جزء لاینفک آن است. این مسأله سبب شده است که از همین مقدار سرمایه‌های انسانی و مادی و عامل زمان هم، به نحو صحیح استفاده نشود. ساده‌انگاری نسبت

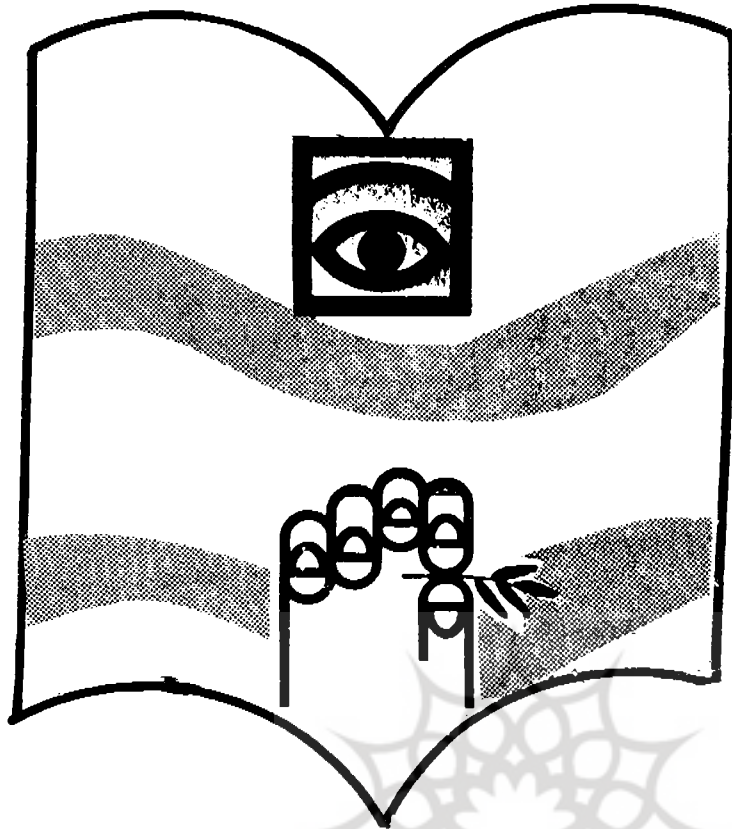
به برنامه‌ریزی ترویجی، یکی از علل عمده این مشکل است.

وقتی برنامه‌ریزی دقیق و صحیح وجود نداشته باشد، به تبع آن، سازماندهی هم نخواهد بود. در کل، کارها موردی انجام می‌گیرد و نتیجه منفی‌کار، سبب می‌شود، نسبت به ماهیت ترویج مراتع، با دیده تردید نگریسته شود. در حالی که، آنچه که اجرا شده، بر مبنای اصول ترویج، نبوده است.

(۳) نبود تحقیقات در ترویج منابع طبیعی: گرچه، نسبت به جنبه‌های مختلف منابع طبیعی با دید علمی نگریسته می‌شود، اما متأسفانه، چون به ترویج منابع طبیعی می‌رسد، یک نگرش عامیانه مشاهده می‌شود. گویی این مسأله، آنقدر سهل و دست‌یافتنی است که هر کس را یارای ورود به حریم آن است. در صورتی که ترویج منابع طبیعی، با انسان سروکار دارد و به علت پیچیدگی‌های انسان، ترویج هم از پیچیدگی‌های بسیاری برخوردار است.

● جدول خلاصه فعالیت‌های ترویجی و مشارکت مردمی سال ۱۳۷۲

● مأخذ: منبع شماره ۴ صص ۱۲ - ۱۴

سوالهای زیر، بعضی از پرسشهایی است که با تحقیق میدانی پاسخ داده می‌شوند که متأسفانه، جای آن در تحقیقات منابع طبیعی خالی است :

- چه روش ترویجی یا چه ترکیبی از روشهای ترویجی، برای هر منطقه ضروری است ؟
- مخاطبان ترویج منابع طبیعی چه کسانی هستند؟

- نیازهای آموزشی این افراد چیست؟
- چه زمانی برای آموزش افراد مناسبتر است؟

۴) ارتباطات : در بخش منابع طبیعی ترویج از کانال ارتباط می‌تواند، اودرا به فراگیران برساند و تغییری در رفتار آنها به وجود آورد. لکن، نمادهای تبلیغی - ترویجی ارائه شده در مورد منابع طبیعی با چندگانگی مواجه است. در پیامها، از حفظ منابع طبیعی سخن گفته می‌شود، اما فیلمها و داستانهایی که از تلویزیون پخش می‌شود، عکسهای کتب درسی و ... نمادهایی هستند که به وسیله آن تخریب منابع طبیعی را رواج می‌دهند.

۵) خرده فرهنگ دهقانی در جوامع روستایی: بسیاری از مسائل خرده فرهنگ روستایی، به عنوان مشکلی در راه فعالیتهای ترویجی در عرصه‌های مرتعی عمل می‌کنند. به عنوان مثال : بهره‌برداران از مراتع، از منافع آبی خود به منظور کسب منافع آبی، صرف‌نظر نمی‌کنند. هر منطقه‌ای از کشور، با مسائل فرهنگی خاصی از این دست روبرو است. مروج باید این مسائل را به تحقیق دریابد و در برنامه‌ریزی و اجرا مدنظر قرار دهد.

۶) نبود نظام صحیح و علمی ارزشیابی : عموماً به جای ارزشیابی در ترویج، به گزارش‌های فعالیتها، آن هم، از نوع کمی، بسنده می‌شود، که نه تنها بی‌ارزش است، بلکه در مواردی خطرناک هم، می‌باشد.

۷) محوریت تولید، به جای محوریت انسان : هدف اصلی ترویج، تغییر مطلوب در دانش، بینش و مهارت انسان است. با چنین هدفی، انسان محور ترویج قرار می‌گیرد. انسانی که اگر تغییر مثبت در رفتار او ایجاد شود، در نهایت، در همه ابعاد زندگی از جمله در تولید هم، بهبود بوجود خواهد آمد. اما در وضعیت کنونی، جهت تولید بیشتر، انسان دست تعدی به حریم

۳. آموزش رابطین و مروجین منابع طبیعی و روستایی.

۴. آموزش اعضای شرکتهای تعاونی جنگل و مرتع.

ب) عملیات ترویجی :

۱. بازدیدها و گردشهای علمی جهت بهره‌برداران نمونه، مروجین، شرکتهای تعاونی، پرسنل ترویجی، اقشار مختلف جامعه و بسیجیان.

۲. جلسات توجیهی جهت بهره‌برداران، پرسنل ترویجی، اعضای شرکتهای تعاونی جنگل و مرتع، بسیجیان و اقشار مختلف مردم.

۳. گردهماییها جهت مروجین، اعضای شرکتهای تعاونی جنگل و مرتع و بسیجیان.

۴. انتخاب نمونه‌های روستایی، عشایری، اعضای تعاونی و پرسنل بسیجیان.

۵. ایجاد نمایشگاههای ترویجی.

۶. ایجاد قطعات شاهد ترویجی.

۷. ارزیابی عملیات ترویجی.

ج) ارتباطات ترویجی :

۱. مسابقات ترویجی بین بهره‌برداران، اعضای

شرکتهای تعاونی جنگل و مرتع، پرسنل ترویجی و

منابع طبیعی دراز می‌کند، با توجه افزایش فرآورده‌های دامی، به چرای بیش از اندازه می‌پردازد و مراتع را ویران می‌کند.

کشاورز برای تولید محصول بیشتر، به کشت وکار در شیبهای بالای ۸ درصد، به فرسایش خاک دامن می‌زند یا جنگلها را برای تبدیل کردن به مزارع از بین می‌برد.

جهت حل این معضل، باید در نظام ترویج کشور، به این مسأله پرداخته شود و "تولید محوری" جای خود را به "انسان محوری"، در ترویج بدهد (۲، ص ۱۳ - ۱۱).

● عناوین فعالیتهایی که در برنامه پنجساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

در امر ترویج و مشارکت مردمی منابع طبیعی انجام می‌گیرد.

الف) برگزاری کلاسهای آموزشی - ترویجی کوتاه مدت :

۱. آموزش بهره‌برداران منابع طبیعی.

۲. آموزش پرسنل ترویجی.

غیره.

۲. برنامه جشن ییلاق و قشلاق.

۳. تشکیل گروه‌های تأثر و سرود.

۴. تقویت و تجهیز مراکز ترویجی.

۵. اجرای برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی.

۶. برنامه نمایش فیلم و اسلاید.

۷. نشریات ترویجی (بروشور، بولتن، پوستر، چاپ

و تکثیر جزوات و نشریات ترویجی و خرید کتب

تخصصی ترویجی).

د) مشارکتهای مردمی در امر احیای منابع

طبیعی:

۱. پیگیری و تشکیل تعاونیهای جنگل و مرتع،

جهت بهره‌برداران منابع طبیعی.

۲. ارزیابی و ارزشیابی تعاونیهای جنگل و مرتع و

...

۳. جذب و سازماندهی نیروهای بسیجی، جهت

احیای منابع طبیعی.

۴. پیگیری مسائل و اعتبارات امور مشارکتی.

ه) تهیه و تولید مواد کمک آموزشی:

۱. تولید فیلم ۱۶ میلیمتری.

۲. تولید فیلم یوماتیک.

۳. تولید اسلاید.

۴. تولید عکسهای ترویجی.

۵. تکثیر فیلم ویدئویی.

۶. تکثیر فیلم ۱۶ میلیمتری.

۷. تکثیر نوار کاست.

۸. سرویس و نگهداری وسایل سمعی و بصری.

ی) تجهیز دفتر ترویج و مشارکت مردمی:

۱. تعمیرات لوازم سمعی و بصری.

۲. هزینه خرید لوازم نقلیه.

۳. پرسنل و نیروهای طرح.

۴. هزینه سوخت و تعمیرات. (۴، صص ۷-۵).

● خلاصه، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

خلاصه

بررسی وضعیت مراتع، از تخریب وسیع این عرصه‌ها، حکایت می‌کند. لذا، ترویج در برنامه‌های حفاظت و توسعه بهره‌برداری از مراتع، نقش مهم و

● نتیجه‌گیری

از بررسی اطلاعات موجود در بخش بحث و بررسی، چنین استنباط می‌شود که جهت موفقیت هر چه افزونتر در حفاظت، احیا و توسعه بهره‌برداری از مراتع، باید بهره‌برداران در مراحل برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های آموزشی و ترویجی که منطبق با شرایط، ویژگیها، امکانات و نیازهای آنان باشد، مشارکت فعال داشته باشند و به شیوه‌های مختلف در به کارگیری برنامه‌ریزی شده مردم در امر حفاظت و احیای مراتع تلاش کرد.

اطلاعات موجود، مبین نقش اساسی ترویج در حفاظت و اصلاح مراتع است. در صورتی که وضعیت فعلی، نشان دهنده حضور کم رنگ ترویج در این بخش است و از همین مقدار فعالیتهای انجام شده هم، ارزشیابی جامع صورت نگرفته است تا مشخص شود، آیا از نظر کیفیت توانسته است، در راستای اهداف و رسالت ترویج منابع طبیعی گام بردارد یا خیر؟ همان گونه که ذکر شد، ارائه فعالیتهای ترویجی را در عرصه‌های مرتعی، دفتر ترویج و مشارکت مردمی سازمان جنگلها و مراتع کشور و اداره کل ترویج معاونت ترویج و مشارکت مردمی، بر عهده دارند. دست‌اندرکاران ترویج در سازمان جنگلها و مراتع کشور، عقیده دارند، که فعالیتهای ترویجی منابع

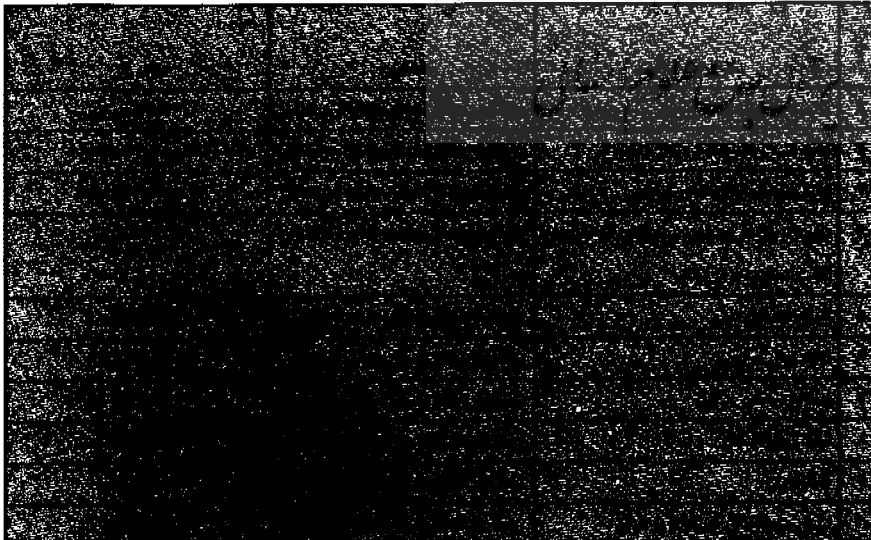
بسازی ایفا می‌کند. هدف ترویج در بخش مرتع، ایجاد تحرک در بینش و اعتلای سطح دانش و مهارتهای فنی بهره‌برداران به منظور حفاظت، احیا و بهره‌برداری مطلوب و مستمر است.

با مروری بر وضعیت موجود ترویج در بخش مراتع، متوجه می‌شویم که عمده فعالیتهای ترویجی و مشارکتی در دفتر ترویج و مشارکتهای مردمی سازمان جنگلها و مراتع کشور و به صورت کلاسهای کوتاه مدت ترویجی و آموزشی، چاپ کتب و نشریات ترویجی، تولید فیلمها و اسلایدهای ترویجی و آموزشی، تولید نهال مرتعی و ... انجام می‌گیرد.

از آنجایی که، فعالیتهای ترویجی در عرصه‌های مرتعی، سابقه دیرینه‌ای ندارد، مسلماً با مشکلات و نارساییهایی روبروست. از عمده‌ترین این مشکلات، نبود ارتباط رسمی و حساب شده، بین تحقیق و ترویج در بخش مرتع است، که مصاحبه‌های انجام شده نیز، مؤید آن است. از نارساییهای مهم، می‌توان به کمبود یا عدم تحقیقات لازم در زمینه‌های ترویجی در بخش مراتع اشاره کرد.

کمبود شدید پرسنل تخصصی در ترویج منابع طبیعی، کمبود وسایل سمعی و بصری، پایین بودن سطح سواد بهره‌برداران حاضر در عرصه‌های مرتعی و ... از مشکلات و موانع دیگر ترویج مراتع می‌باشد.

● جدول خلاصه فعالیتهای ترویجی و مشارکت مردمی ۱۳۷۳

● مأخذ: منبع شماره ۲ صص ۲۴-۱۲

طبیعی، منحصرأ باید در سازمان متبوع انجام پذیرد، بنابراین، با این دیدگاه، می‌توان نتیجه گرفت که، هماهنگی مناسبی در برنامه‌های آموزشی و ترویجی، بین دو نهاد ترویجی فوق، وجود ندارد. همچنین، فعالیتهای ترویجی صورت گرفته در راستای دستیابی به یک هدف کلی، از پیش تعیین شده نیست. هماهنگی بین برنامه‌های ترویجی اجرا شده، وجود ندارد. این گونه فعالیتهای ترویجی پراکنده، بازده مورد انتظار را نخواهد داشت.

در باب عناوین فعالیتهای ترویج و مشارکت مردمی منابع طبیعی که باید در برنامه دوم انجام شود، مشاهده می‌شود که جایی برای ارزشیابی این فعالیتها و فعالیتهای انجام شده، قبلی باز نشده است. این نقصی است که: بر این عناوین وارد است. برنامه بدون ارزشیابی، در ترویج، مفهومی ندارد. در اجرای این گونه فعالیتها، در صورت داشتن هدف، چون میزان دسترسی به آن مشخص نیست، نقاط ضعف مشهود نخواهد شد و اقدامی در جهت اصلاح نارساییها، صورت نخواهد گرفت.

پیشنهادهای

۱. همان گونه که ذکر شد، یکی از روشهای ترویجی اجرا شده، استفاده از برنامه‌های رادیویی جهت بهره‌برداران مراتع است. به لحاظ این که، تنها وسیله ارتباطی اغلب عشایر کوچنده با دنیای خارج، رادیو می‌باشد، اگر برنامه‌های ویژه استانها و مناطق مختلف با لهجه محلی، حاوی ایده‌ها و اطلاعات مطلوب و پر محتوا، لکن متناسب با سطح سواد، میزان درک، فرهنگ و نیازهای شغلی آنها و به صورت ساده طراحی و ارائه شود، می‌تواند از بهترین روشهای ترویجی جهت آموزش بهره‌برداران از عرصه‌های مرتعی باشد.

۲. از آنجایی که وضعیت مراتع در نواحی مختلف کشور، همگون نیست و بهره‌برداران ویژگیهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی مختص به خود دارند و همچنین، شرایط و امکانات موجود در تمامی عرصه‌ها یکسان نیست، برنامه‌ریزی ترویجی متمرکز، کارایی لازم را نخواهد داشت. چه طور می‌توان پذیرفت که، برای آموزش تمامی بهره‌برداران از مراتع، پروژه‌ای در

سطح مرکز، توسط افرادی که شاید با اصول آموزش و ترویج و نحوه برقراری ارتباط دو سویه بهره‌برداران هم‌آشنایی چندان نداشته باشند، طراحی شود و پس از اجرا، اهداف از پیش تعیین شده، تحقیق یابد. بنابراین، پیشنهاد می‌شود پس از اتخاذ سیاستهای ملی در مورد ترویج عرصه‌های مرتعی، برنامه‌ها و پروژه‌های آموزشی و ترویجی به صورت غیر متمرکز، طراحی، اجرا و ارزشیابی شود.

۳. جهت انسجام ارتباط بین تحقیق و ترویج در بخش جنگل و مرتع و نحوه برقراری ارتباطی متعادل و متوازن، کمیته‌ای از هر دو طرف تشکیل شود، تا برنامه جامعی در این زمینه تدوین شود.

۴. برای بی بردن به نقاط ضعف و قوت فعالیتهای ترویجی انجام شده و جهت آگاهی از میزان دستیابی به اهداف و اقدام به اصلاح نقاط ضعف، از برنامه‌های اجرا شده، ارزشیابی صحیحی صورت گیرد.

۵. عناوین تحقیقاتی مورد نیاز ترویج، در عرصه‌های مرتعی، به اطلاع دانشجویان کارشناسی ارشد ترویج برسد، تا از این طریق و با حمایت آنها، گامی در جهت رفع این نیازها، برداشته شود.

۶. از آنجایی که مشاهدات مبین آن است که بهره‌برداران مناسب‌ترین شیوه بهره‌برداری از مراتع را، مالکیت قطعی خود می‌دانند، و تنها بدین وجه، حاضر به مشارکت هستند. لذا، بهتر آن است که دست‌اندرکاران، جهت ایجاد این انگیزه و در راستای تحقق این امر، برنامه‌ریزی کنند و از طریق تحقیق و پژوهش و مطالعات میدانی متناسب با مناطق مختلف، به بهترین نحو، انگیزه مالکیت مراتع توسط بهره‌برداران، در آنها به وجود آید.

۷. با عنایت به این مسئله که ترویج منابع طبیعی در ادارات کل منابع طبیعی استانهای کشور، جایگاهی ندارد، در ایجاد تشکیلات پایدار ترویج منابع طبیعی، (حداقل در مراکز استانها) سعی شود.

۸. جهت تعیین دقیق مشکلات و نیازهای بهره‌برداران در امر حفاظت، احیا و بهره‌برداری بهینه از مراتع کشور، پیشنهاد می‌شود: در میان مدت، یک ستاد، متشکل از کارشناسان زبده ترویجی، همراه با امکانات لازم تشکیل شود و این افراد از طریق مشاهده فعال، مسائل بهره‌برداران را لمس و درک

کنند و سپس به مدد تجربیات و مشاهدات خود، از یک طرف، و بر مبنای اصول، فلسفه و اهداف ترویج از طرف دیگر، یک نظام منطقی ترویج، جهت رفع مشکلات و نیازهای تشخیص داده شده، طراحی شود، تا از پراکنده کاریها، جلوگیری به عمل آید.

۹. پیشنهاد می‌شود: برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های ترویجی در زمینه منابع طبیعی تجدید شونده، توسط یک نهاد ترویجی انجام شود یا حداقل تا حد امکان، هماهنگی کامل برای طراحی و اجرای برنامه‌ها، از طریق برگزاری جلسات مشترک پرمحتوا، به عمل آید.

فهرست منابع مورد استفاده

۱. توکلی، حبیب‌اله. "وضعیت ارتباط بین تحقیق و ترویج در منابع طبیعی - مصاحبه کتبی، ۷/۹/۷۴ مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع، توسط نگارنده.
۲. درخشان، حسن. "آموزش و ترویج، رهیافتی فرهنگی جهت استفاده بهینه از منابع طبیعی - ماهنامه، جهاد، ش ۱۷۳ - ۱۷۲ (فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۴): صص ۱۳ - ۸.
۳. رزاقی، ... "وضعیت ارتباط بین تحقیق و ترویج در منابع طبیعی - مصاحبه کتبی، ۵/۸/۷۴ سازمان جنگلها و مراتع کشور، توسط نگارنده.
۴. سازمان جنگلها و مراتع کشور. "خلاصه‌ای از برنامه ترویج پنجساله دوم و بخشی از فعالیتهای ترویجی و مشارکت مردمی سال ۷۳ - ۷۰ - تهران: سازمان جنگلها و مراتع کشور، ۱۳۷۴.
۵. صادقی، بهنام. "شناخت وضع موجود آموزش در منابع طبیعی - سمینار کارشناسی ارشد مرتعداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۱.
۶. صادقی گرماردی، محرمعلی. "ترویج در منابع طبیعی - مقاله منتشر نشده، ۱۳۷۴.
۷. صادقی گرماردی، محرمعلی. "مشکلات موجود ترویج منابع طبیعی - مصاحبه کتبی، ۸/۹/۷۴ سازمان جنگلها و مراتع کشور، توسط نگارنده.
۸. نمازی، ... "وضعیت ارتباط تحقیق و ترویج منابع طبیعی در استان خوزستان - مصاحبه شفاهی، ۲۷/۸/۷۴. اداره کل منابع طبیعی استان خوزستان، توسط نگارنده.